

Arbetarkultur i brytningstid

2005

Reflektioner kring kulturhistorien, den nya kulturhistorien och historien bortom den nya kulturhistorien i den svenska arbetarhistoriska forskningen

Av Stefan Nyzell

Under de två senaste decennierna har kulturbegreppet kommit att få ett så stort inflytande på den historiska forskningen att det med fog går att tala om "den kulturella vändningen", ett historiografiskt paradigmskifte fullt jämförbart med 1960-talets socialhistoriska vändning.¹ Diskussionerna kring kulturbegreppet har stundtals gått mycket höga inom den historievetenskapliga forskningen och det finns utan tvekan ett visst fog för detta då kultur som begrepp inte på något sätt är oproblematiskt utan snarare har en mängd svårhanterliga teoretiska och metodologiska implikationer. Det senare har dels att göra med begreppets flervetenskapliga karaktär där olika vetenskapliga discipliner som exempelvis etnologi, sociologi och historia har delvis olika definitioner av begreppet. Det har dels även att göra med att definitionen av kulturbegreppet inte bara mellan discipliner utan även inom historieämnet har definierats mycket olika och vad mer är har kommit att förändrats över tid, från ett klassiskt kulturbegrepp, där kultur stod för de stora konsterna i historien, till ett antropologiskt kulturbegrepp och sedan vidare in i det som kommit att kallas "den nya kulturhistorien", med dess intryck från den språkliga vändningen och fokusering mot text, språk och semiotik. Det går i sammanhanget att tala om två historiografiska paradigmer, den kulturella och den språkliga, som tillsammans under de två senaste decennierna vuxit sig starka och tillsammans bidragit till den historiografiska utveckling där den klassiska kulturhistorien gått över till den nya kulturhistorien och där det idag

¹ Georg G Iggers, *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, USA 1997, s 1-16; Lynn Hunt, "Introduction", Lynn Hunt (ed), *The New Cultural History*, USA 1989, s 1-22.

tycks vara möjligt att skönja en historiografisk brytningstid, en utveckling in i vad som lite tvetydigt har kallats historien bortom den nya kulturhistorien.²

Det är inte syftet i denna text att på något djupgående sätt diskutera kulturbegreppets definition utan att från ett historiografiskt perspektiv diskutera hur kulturbegreppet kommit att användas inom den svenska arbetarhistoriska forskningen. Då framför allt i den debatt kring arbetarkultur som kom att dominera debatten bland arbetarhistoriker i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet, en debatt som resulterade i en mängd vetenskapliga artiklar och monografier innan den någon gång i mitten av 1990-talet praktiskt taget helt och hållet verkade tystna (eller åtminstone minska till en viskning). Det senare till stor del för att debatten hade gått i stå och de idealtypiska begreppen egensinne och skötsamhet som i stort sätt helt hade kommit att dominera debatten visat sig i bästa fall vara uttömda som analytiska redskap eller i värsta fall ge inkonsekvent och så grovt förenklad bild av arbetarklassen att de verkade vara direkt olämpliga. Allra helst som att de idealtypiska begreppen egensinne och skötsamhet med tiden hade kommit att glida från att vara idealtypiska till att framstå som den historiska sanningen om den svenska arbetarkulturen av reformistiskt snitt. Något som var mycket problematiskt eftersom det var att analytiskt använda den bild av arbetarklassen som till stor del konstruerats av den svenska reformistiska arbetarrörelsen självt. Det vill säga de som hade intresse av att framställa sig själva som den skötsamma arbetarkulturen och de inom arbetarklassen som inte passade in i denna bild som de egensinniga arbetarna i behov av att disciplineras.

Det är vidare visserligen syftet med denna text att visa på problemen i debatten kring arbetarkultur som det kom att gestalta sig i mitten av 1990-talet och då den i debatten dominerande och högst problematiska frågan om de idealtypiska begreppen egensinne och skötsamhet. Men syftet är samtidigt att framhålla det olyckliga i att debatten kring arbetarkultur övergick i tystnad på det sätt som den gjorde när den tillsynes dog sottdöden i mitten på 1990-talet. Detta inte minst eftersom kulturbegreppet definitivt inte har spelat ut sin roll vare sig i historieämnet eller inom den arbetarhistoriska forskningen. Det fanns nämligen mycket i debatten

² För mer ingående diskussioner kring kultur och kulturbegreppet än det finns utrymme för i denna text se exempelvis Hunt (ed), 1989; Victoria E. Bonnell & Lynn Hunt (eds), *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture*, USA 1999; samt Peter Burke, *What is Cultural History?*, Oxford 2004.

kring arbetarkultur som var tänkvärdt och som den arbetarhistoriska forskningen på ett eller annat sätt inte gärna kan lämna därefter. Idag handlar det tvärtom snarast om att ta tag i forskningsläget kring arbetarkultur och tillsammans med den nya kulturhistoriens utmaningar föra in debatten i den historiografiska brytningstid som kan skönjas i historien bortom den nya kulturhistorien.

Arbetarhistoriker har i många fall varit bland de historiker som in i det längsta ställt sig tveksamma till kulturbegreppet (antingen det eller också har de tvärtom varit bland de historiker som gått allra längst i att anamma och hävda diskursbegreppets allomfattande regim). Det ska genast tilläggas att den misstänksamhet som länge präglat många arbetarhistoriker inte gällt endast kultur utan en hel rad andra begrepp vilka alla har haft gemensamt att de tyckts utmana eller till och med hota klassbegreppets ställning. I den nu klassiska artikeln "On Language, Gender, and Working-Class History" från 1988 skrev Joan Scott i kritiska ordalag angående arbetarhistorikers inställning till begreppet genus att "labor historians now place gender (along with race) on the list of variables they acknowledge as important, but don't have time to study; class after all, is still the issue that really counts."³ Denna misstänksamhet från arbetarhistorikers sida gentemot kultur (liksom genus och etnicitet) har inte blivit mindre då den kulturella vändningen med dess ökande fokusering på semiotik i allt högre grad kommit att ifrågasätta den socialt materiella verkligheten som analytisk utgångspunkt och därmed också kan det tyckas själva grunden för den historiematerialistiska historiesynen. Det är kanske att hårdra diskussionen något men utan tvekan fanns det länge och finns i viss mån fortfarande en sådan demarkationslinje mellan klass och kultur (något som mycket enkelt kan gestaltas genom den reaktion ordet diskurs medför då det uttalas högt inom hörhåll för många arbetarhistoriker av traditionellt snitt).

Denna sedan länge etablerade demarkationslinje mellan klass och kultur till trots är det knappast en överdrift att hävda att den kulturella vändningen kommit att få en betydande genomslagskraft även inom den svenska arbetarhistoriska forskningen. Det kan delvis förklaras med att den arbetarhistoriska forskningen knappast kunnat undgå att ta intryck av den kulturella vändningens teoretiska utmaningar och implikationer. Det är utan tvekan så att kultur (liksom genus och

³ Joan Wallach Scott, "On Language, Gender, and Working-Class History", *Gender and the Politics of History*, New York, 1988, s 54.

etnicitet) idag visat sig minst lika fruktbara analytiska utgångspunkter som klass (även om Joan Scotts kritik om läpparnas bekännelse kontra det konkreta innehållet i historiska analyser till viss del fortfarande kan göras gällande).⁴ Delvis kan det även förklaras med att kultur faktiskt länge utgjort ett viktigt analytiskt begrepp inom den arbetarhistoriska forskningen och då kanske framför allt inom den brittiska historiematerialistiska skolbildningen med förgrundsfigurer som Edward P Thompson och Eric J Hobsbawm, en skolbildning vars företrädare redan från 1960-talet och framåt hävdade det kulturella perspektivets betydelse i den historiska forskningen.⁵ Den brittiska historiematerialismen var betydelsefull för det forskningsfält som i Sverige växte fram under 1980-talet och som kom att kallas "historisk antropologi" vilket för svensk del var en viktig del i det historiografiska paradigmskiftet mot den kulturella vändningen.⁶ En vändning som för svensk del först under 1990-talet kom att utvecklas i riktning mot "den nya kulturhistorien" med dess prägling av "den språkliga vändningen".

Den kulturella vändningen inom historieämnet kan i ett internationellt perspektiv dateras till åren kring slutet 1980-talet och början av 1990-talet. Ett viktigt årtal i detta sammanhang var 1989 med utgivningen av den historiografiskt mycket betydelsefulla antologin *The New Cultural History*.⁷ I den numera klassiska inledningen till *The New Cultural History* menade Lynn Hunt att paradigmskiftet i och med den kulturella vändningen var minst lika avgörande för historieämnet som den socialhistoriska vändningen hade varit på 1960-talet.⁸ Kopplingen mellan den socialhistoriska och den kulturhistoriska vändningen syntes inte minst Lynn Hunts inledning i

⁴ För ett exempel på hur klass, genus och etnicitet på ett mycket givande sätt har använts inom den arbetarhistoriska forskningen för att ge ett dynamiskt helhetsperspektiv se: Mats Greiff; *Vi bodde, bad och blev utbildade som om vi vore på skilda kontinenter. Katolska och protestantiska arbetare i Belfast 1850-1914, skrifter med historiska perspektiv volym 1*, Malmö 2004.

⁵ Hunt, 1989, s 1-21.

⁶ Exempel på svenska debattinlägg kring frågan om den historiska antropologin och dess intresse för kultur se: Lars Magnusson, "Historisk antropologi kulturkod i förändring", *Häftan för kritiska studier*, 1986:4; Christer Winberg, "Några anteckningar om historisk antropologi", *Historisk tidskrift*, 1988:1.

⁷ Hunt (ed), 1989.

⁸ Lynn Hunt får idag stöd för detta av bland annat Peter Burke som i *What is Cultural History?* hävdar att the New Cultural History "is the dominant form of cultural history – some would even say history – practiced today.", Burke, 2004, s 50.

The new Cultural History där hon visade på hur det kulturella perspektivet huvudsakligen växte fram inom två av det socialhistoriska paradigmet skolbildningar – den franska Annales-skolan och den brittiska historiematerialismen.⁹ Till detta är det knappast fel att lägga till inflytandet av den italienska mikrohistoriska skolbildningen som tillsammans med de två övriga har betytt mycket för utvecklingen av kulturbegreppet i dess antropologiska betydelse.¹⁰ Det ska även tilläggas att kulturbegreppet som det kom att användas inom historieforskningen fick viktiga teoretiska influenser från till historia angränsande humanistiska vetenskapliga discipliner som antropologi, etnologi och sociologi. Det var den antropologiska betydelsen av kultur som var utgångspunkten i dessa skolbildningar och det var denna inriktning som i Sverige kom att ta form gestaltas i debatten kring ”den historiska antropologin” i mitten av 1980-talet i artiklar som Lars Magnussons ”Historisk antropologi kulturkod i förändring” i *Häftan för kritiska studier* från 1986 och Christer Winbergs ”Några anteckningar om historisk antropologi” i *Historisk tidskrift* från 1988.¹¹

Inte minst den brittiska historiematerialismen var en viktig inspirationskälla till de svenska historiker som under 1980-talet försökte lansera kulturbegreppet inom ramen för debatten kring ”den historiska antropologin”. En av de mest inflytelserika förespråkarna för kulturbegreppet inom den brittiska historiematerialismen var tveklöst E P Thompson. Med monografier som *The Making of the English Working Class* från 1963 och uppsatser som ”Time, Work-Discipline and Industrial Capitalism” från 1967 och ”The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century” från 1971, idag samlade i *Customs in Common* från 1993, var Thompson utan tvekan en av de historiker inom den socialhistoriska vändningen som var delaktig i att på ett genomgripande sätt förändra det socialhistoriska (och därmed även arbetarhistoriska) forskningen, bort från en i huvudsak strukturalistisk och kvantitativ historieskrivning, i riktning mot en historia med människor i centrum, med utpräglat kvalitativa metoder, och med en historieskrivning där aktören fick en ökad betydelse i det historiska förloppet.¹² E P Thompson

⁹ Hunt, 1989, s 1-22.

¹⁰ Iggers, 1997, s 101-117.

¹¹ Magnusson, 1986; Winberg, 1988.

¹² Edward P Thompson, *The Making of the English Working Class*, England 1991 (1963); Edward P Thompson, *Customs in Common: Studies in Traditional Popular Culture*, Canada 1993. För en diskussion om förhållandet

var långt ifrån den ende inom den brittiska historiematerialistiska skolbildningen som talade sig varm för kulturbegreppet, E J Hobsbawm var en annan i böcker som *The Jazz Scene* från 1959 och texter som "The Making of the Working Class 1870-1914" från 1981, men Thompson var utan tvekan den av de brittiska historiematerialisterna som kommit att få störst historiografiska betydelse för svensk del vad gäller kulturbegreppet.¹³ Det blir inte minst tydligt i Lars Magnussons efterskrift till den på svenska översatta samlingsvolymen med E P Thompsons uppsatser med titeln *Herremakt och folklig kultur* från 1983 där Magnusson förutom att presentera Thompson för en svensk läsekrets mycket tydligt talar sig varm för den senares kritiska hållning gentemot de historiematerialistiska strukturalisterna.¹⁴

Det kan med andra ord tyckas vara en motsägelse att tala om kulturbegreppet som välintegrerat i den arbetarhistoriska forskningen och samtidigt hävda som inledningsvis gjorts att det finns en demarkationslinje mellan klass och kultur. Det kan förklaras med att kultur visserligen var ett viktigt begrepp för kretsen av historiker kring E P Thompson men att det samtidigt fanns en stark strukturalistisk tradition inom den historiematerialistiska forskningen vars utgångspunkt var att kultur var helt och hållet underordnat klass.¹⁵ Det var mot denna strukturalism och dess företrädare som E P Thompson i *The Making of The English Working Class* från 1963 och i *The Poverty of Theory: Or an Orrery of Errors* från 1978 och istället förespråkade en historieskrivning där den historiske aktören och dennes erfarenheter och föreställningar var minst lika betydelsefulla som de övergripande strukturerna i historien. Det var denna thompsonianska tradition som under 1980-talet kom att vinna insteg i den svenska arbetarhistoriska forskningen samtidigt som den strukturalistiska hållningen naturligtvis hade sina företrädare även i Sverige. Det till synes motsägelsefulla i att hävda kultur som både välintegrerat och inte i den svenska arbetarhistoriska forskningen kan också förklaras i den historiografiska förskjutningen av

mellan Thompson och strukturalismen inom historiematerialismen se: Lars Magnusson, "E P Thompson – en efterskrift", E P Thompson, *Herremakt och folklig kultur: Socialhistoriska uppsatser*, Malmö 1983.

¹³ Francis Newton (Eric J Hobsbawm) *The Jazz Scene*, 1959; Eric J Hobsbawm, "The Making of the British Working Class 1870-1914", Eric J Hobsbawm, *Workers: Worlds of Labor*, USA 1984.

¹⁴ Magnusson, 1983. Det går möjligen även att hävda Antonio Gramsci och dennes hegemonibegrepp som en viktig teoretisk inspiratör i den svenska debatten kring arbetarkultur. Se exempelvis Marion Leffler, *Böcker bildning, makt. Arbetare, borgare och bildningens roll i klassformeringen i Lund och Helsingborg 1860-1901*, Malmö 1999.

¹⁵ Magnusson, 1983

kulturbegreppets definition bort från den antropologiska och mot den semiotiska definitionen inom ramen för ”den nya kulturhistorien”. E P Thompson var själv mycket kritisk i sin hållning till ”kulturalismen”, kulturbegreppet i en definition där kultur inte längre sågs fast förankrat i den socialt materiella verkligheten, eller med Thompsons egna ord ”within its proper material abode”, utan ”situated in thin air of ’meanings, attitudes and values’”.¹⁶ Det hindrade samtidigt inte dennes strukturalistiska motståndare att utmana Thompson som en företrädare för just denna kulturalism. Det ska i sammanhanget också tilläggas att förespråkare för kulturbegreppet i dess antropologiska betydelse, som exempelvis E P Thompson, på motsvarande sätt kommit att kritiserats av förespråkare för ”den nya kulturhistorien” som menar att Thompson trots sina ursinniga angrepp på strukturalismen inom den brittiska historiematerialismen trots allt i realiteten stod för en betydande strukturalism i sina egna arbeten.¹⁷

Det växande intresset för kulturbegreppet bland svenska historiker blev tydligt i och med den inomvetenskapliga debatt kring kulturbegreppet som tog fart under 1980-talet och som under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet resulterade i en rad artiklar, avhandlingar och monografier med klara kulturhistoriska perspektiv. Det stora flertalet av dessa hade dessutom en tydlig inriktning mot arbetarkultur. Några av de mest inflytelserika verken utifrån sådana ansatser från denna tid var Lars Magnussons *Den bråkiga kulturen: Förläggare och smideshantverkare i Eskilstuna 1800-1850* från 1988, Ronny Ambjörnssons *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-1930* från samma år, Birgitta Skarin Frykmans *Arbetarkultur – Göteborg 1890* från 1990, Mats Franzéns *Den folkliga staden: Söderkvarter i Stockholm mellan krigen från 1992*, Björns Horgbys *Egensinne och skötsamhet: Arbetarkulturer i Norrköping 1850-1940* från 1993, Mats Lindqvists *Klasskamrater. Om industriellt arbete och kulturell formation 1880-1920* från 1994, samt Peter Billing och Mikael Stigendals *Hegemonins decennier: Lärdomar från Malmö om den svenska modellen* från 1994.¹⁸ Detta är bara ett axplock

¹⁶ E P Thompson, ”Introduction: Customs and Culture”, i Thompson, 1993.

¹⁷ För en kritisk men konstruktiv läsning av Thompsons *The Making of the English Working Class* av en företrädare för ”den nya kulturhistorien” se exempelvis William H Sewell JR, ”How Classes are Made: Critical Reflections on E. P. Thompson’s Theory of Working Class Formation”, Harvey J Kaye & Keith McClelland, *E. P. Thompson: Critical Perspectives*, Philadelphia 1990.

¹⁸ Lars Magnusson, *Den bråkiga kulturen: Förläggare och smideshantverkare i Eskilstuna 1800-1850*, Vänersborg 1988; Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-*

för att exemplifiera den tämligen intensiva forskningen kring kulturbegreppet och kring arbetarkultur, som bedrevs i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. Det är väl värt att märka att många av dessa verk inte är skrivna av historiker utan av ekonomhistoriker (Magnusson), sociologer (Franzén), etnologer (Skarin-Frykman, Lindqvist) samt idéhistoriker (Ambjörnsson). Detta är delvis ett uttryck för kulturbegreppets flervetenskapliga karaktär men det visar samtidigt på problematiken kring kulturbegreppet i den bemärkelsen att kultur inte har helt och hållet samma betydelser inom de olika ämnesområdena, något som brukar lyftas fram som en av orsakerna till att kultur är så svårt att definiera och därmed hantera.

Den svenska debatten kring arbetarkultur utifrån ett historiskt perspektiv (med historiker, sociologer, etnologer och idéhistoriker i debatten) kom till stor del att fokuseras på frågan om egensinne och skötsamhet. Detta grundade sig i de motstridiga bilder av arbetarkultur som trätt fram i forskningen. I *Den skötsamme arbetaren* hade Ronny Ambjörnsson diskuterat vad han såg som en skötsam kultur präglad av väckelse, nykterhet och bildning bland arbetare i det norrländska sågverkssamhället Holmsund.¹⁹ Denna bild av en skötsam arbetarkultur motsades av Lars Magnussons bråkiga hantverkarkultur i Eskilstuna, präglad av traditionella ritualer, alkohol, kollektiva aktioner och våld.²⁰ Både Ambjörnssons studie av den skötsamma arbetarkulturen i Holmsund och Magnussons studie av den bråkiga hantverkarkulturen i Eskilstuna har kritiserats för att de båda är lokala studier och att författarna inte för någon långtgående diskussion kring huruvida dessa lokala studier kan föras över generella diskussioner till regional, nationell eller internationell nivå. Det är tydligt att det med utgångspunkt från dessa två studier och den forskning som diskuterat egensinne och skötsamhet har förts en diskussion på framför allt nationell nivå vilken inte är oproblematisk. Delvis för att det inte finns några syntetiserande undersökningar som diskuterar hur dessa kan ses i ett övergripande perspektiv. Delvis för att det finns en uppenbar risk att diskussionen hamnar i den teleologiska tendens att läsa in

1930, Makedonien 1998; Mats Franzén, *Den folkliga staden: Söderkvarter i Stockholm mellan krigen*, Lund 1992; Birgitta Skarin Frykman *Arbetarkultur – Göteborg 1890*, Surte 1990; Björns Horgby, *Egensinne och skötsamhet: Arbetarkulturer i Norrköping 1850-1940*, 1993; Mats Lindqvist *Klasskamrater: Om industriellt arbete och kulturell formation 1880-1920*, Eslöv 1994, Peter Billing & Mikael Stigendal, *Hegemonins decennier: Lärdomar från Malmö om den svenska modellen*, Borås 1994.

¹⁹ Ambjörnsson, 1988.

²⁰ Magnusson, 1988.

arbetarrörelsens vandring från mörker till ljus som på senare år kommit att uppmärksammas av historiker inom det arbetarhistoriska fältet.²¹ Men de två studierna visade sig ändå vara så betydelsefulla att forskningen kring arbetarkultur på många sätt kom att domineras av frågan om bråkiga hantverkare och skötsamma arbetare samt den historiska kopplingen mellan dessa kulturer.

Motsatsparet den skötsamme arbetaren i Ambjörnssons och den bråkige hantverkaren i Magnussons respektive studier kom att problematiseras av sociologen Mats Franzén som mot skötsamhet ersatte bråkighet med egensinne och som förespråkade att detta motsatspar skulle ses som idealtypiska begrepp utifrån vilka arbetarkulturen kunde studeras. I början av februari 1990 hölls ett seminarium om arbetarkultur i Arbetets museums lokaler i Norrköping, där ett av huvudtemana var en diskussion kring begreppen egensinne och skötsamhet. Uppsatserna från detta seminarium kom sedan att publiceras, fyra av dessa i tidskriften *Arkiv*, samt en vardera i tidskrifterna *Häftan för kritiska studier* och *Scandia*.²² Det som till stor del kom att utgöra huvudfrågorna i debatten kring egensinne och skötsamhet var deras förhållande till varandra. Det vill säga frågor rörande skötsamma kontra egensinniga livsstilar och strategier, huruvida skötsamhet var ett utslag av förborgerligande av arbetarkulturen eller tvärtom ett sätt att uttrycka motmakt mot en hegemonisk borgerlig kultur (liksom ungdomskultur ofta har setts som en motkultur gentemot en dominerande vuxen kultur), i vilken mån det går att tala om en disciplineringsprocess från egensinne till skötsamhet (det vill säga att Magnussons egensinniga hantverkarkultur under loppet av 1800-talet och början av 1900-talet hade kommit att bli till Ambjörnssons skötsamma hantverkarkultur), samt frågan om kulturbegreppet som sådant i förhållande till klassbegreppet.²³

²¹ Se exempelvis Lars Berggrens diskussion i artikeln "Går det att skriva arbetarhistoriska synteser?" , Historisk tidskrift, 2003:2; samt slutordet i Mats Greiffs, *Kvinnorna marscherade demonstrativt iväg: Strejker och facklig organisering bland kvinnliga textilarbetare i Ulster 1870-1914*, s 81-84, Malmö 1996.

²² *Arkiv: För studier i arbetarrörelsens historia*, 1991:48-49; Lars Edgren, "Hantverkarna och arbetarkulturen: En aspekt av klassformering", *Scandia* 1990:2.

²³ Magnusson, 1988; Ambjörnsson, 1988; Franzén, 1992; Skarin-Frykman, 1990; Horgby, 1993; Lindqvist, 1994; Billing & Stigendal.

Den kanske mest inflytelserika forskningsinsatsen kring den svenska arbetarkulturen har Björn Horgby stått för i *Egensinne och skötsamhet: Arbetarkulturen i Norrköping 1850-1940* från 1993 där Horgby tar upp de diskussioner som präglat den inomvetenskapliga debatten i ett ambitiöst försök att se förändring inom arbetarkulturen över tid.²⁴ Det Horgby tycker sig se är att idealtyperna egensinne och skötsamhet kan ses som såväl livsstilar som strategier vilka, dels riktar sig utåt mot det omgivande samhället och då framför allt mot den borgerliga hegemonin, och som sådana alltså båda utgör motkulturer mot en borgerlig kultur, dels att det sker en förändring under perioden 1850-1940 från en arbetarkultur präglad av egensinne (såväl livsstilmässigt som strategimässigt) till en arbetarkultur präglad av skötsamhet. Eftersom egensinne och skötsamhet är idealtypiska begrepp betonar Horgby att det är en övergripande trend som kan skönjas i denna utveckling. Det finns, menar Horgby, naturligtvis såväl egensinne som skötsamhet under hela den undersökta perioden och arbetare med en egensinnig livsstil kan mycket väl använda sig av skötsamma strategier liksom arbetare med skötsam livsstil kan använda sig av egensinniga strategier. Men den disciplineringsprocess som Horgby tycker sig skönja under perioden medför enligt denna att egensinniga livsstilar och strategier dominerar vid undersökningsperiodens början i mitten av 1800-talet och skötsamma livsstilar och strategier vid undersökningsperiodens slut i mitten av 1900-talet. Det är därmed klart att Horgbys studie av arbetarkulturen i Norrköping tycks bekräfta bilden av egensinniga hantverkare och skötsamma arbetare som kunnat skönjas i Eskilstuna respektive Holmsund.

Det har riktats tämligen hård kritik gentemot *Egensinne och skötsamhet*. Bland annat av Lars Edgren som i en recension i *Historisk tidskrift* visserligen påpekar att boken har klara förtjänster men också klara brister.²⁵ För det första för att den i likhet med *Den bråkiga kulturen* och *Den skötsamme arbetaren* arbetar utifrån ett strikt lokalhistoriskt perspektiv, frågan kvarstår i vilken grad utvecklingen i Norrköping kan sägas vara representativ för Sverige som helhet. För det andra därför att egensinne och skötsamhet som idealtyper i Horgbys resonemang har en tendens att ta överhanden och i alldeles för stor grad styra undersökningen. Allt pressas in i dessa idealtyper trots att de kanske snarare pekar på andra möjliga tolkningar och ibland kan Horgbys resonemang te sig tämligen motsägelsefulla. För det tredje därför att Horgby använder sig av ett

²⁴ Horgby, 1993.

²⁵ Lars Edgren, "Egensinniga arbetare", *Historisk tidskrift*, 1995:4, s 364-368.

material vilket är tveksamt om det är jämförbart när han studerar egensinne respektive skötsamhet. Lars Edgren skriver att *Egensinne och skötsamhet* visserligen lyfter fram flera viktiga frågor som är av intresse för den arbetarhistoriska forskningen

Boken griper in i en diskussion där inte minst Birgitta Skarin Frykman för Sveriges del betonat arbetarkulturens enhet och att den som helhet präglats av skötsamhet. Det hör till förtjänsterna med Horgbys bok att han konsekvent undersökt om man kan spåra olikheter inom arbetarklassen, mellan olika skikt och mellan könen. Bredden och ansatsen imponerar. Däremot ställer jag mig tveksam till om begreppen verkligen är tillräckliga för att fånga arbetarkulturen. Både den egensinniga och den skötsamma livsstilen förblir märkligt undanlidande efter läsningen, i all synnerhet gäller det egensinnet.²⁶

Det finns en hel del poänger med Edgrens kritiska resonemang kring egensinne och skötsamhet som problematiska begrepp för att närma sig den svenska arbetarkulturen. Det finns nämligen en tydlig tendens i dessa begrepp att hamna i den sorts resonemang som E. P. Thompsons i inledningen till *The Making of the English Working Class* kritiskt kallade för ”pilgrims progress ortodoxin”. Det vill säga ett perspektiv som tenderar att betrakta historien ur segrarnas perspektiv.²⁷

I detta fall den svenska arbetarrörelsen med dess framgångshistoria som tenderar att se den skötsamma kulturen som förutsättningen för dess politiska och fackliga dominans med dess avyttringar i 1900-talets folkhemiska Sverige. Det finns även ett problem med idealtyperna egensinne och skötsamhet i och med att de har tillåtits att i så hög grad dominera den inomvetenskapliga debatten till dess att de gått från att vara idealtyper till en etablerad historisk sanning. Det senare blir inte minst tydligt i Peter Billings och Mikael Stigendals avhandling *Hegemonins decennier* från 1994 där idealtyperna egensinne och skötsamhet definitivt får slagsida mot att bli den etablerade historiska sanningen. Billing och Stigendal identifierar i *Hegemonins decennier* den skötsamma arbetarkulturens ursprung i den reformistiska arbetarrörelsens Malmö med Axel Danielssons politiska kursändring på 1890-talet mot revolution via valurnorna. De visar sedan utan någon riktigt övertygande problematisering den skötsamma

²⁶ Edgren, 1995, s 568.

²⁷ Thompson, 1991 (1963), s 11f; Greiff, Malmö 1996; Berggren, 2003, s 190.

arbetarstaden Malmö mot bakgrund av den socialdemokratiska politiska dominansen under 1900-talet och den tillsynes allestädes närvarande samförståndsandan mellan högern och vänstern i exempelvis Malmö stadsfullmäktige. Det hela blir problematiskt eftersom författarna systematiskt skjuter sådant som verkar strida mot bilden av det skötsamma Malmö under ytan samtidigt som de helt enkelt inte tar upp den forskning som pekar ut Malmö som en högst radikal (för att inte säga bråkig) arbetarstad i det reformistisk socialdemokratiska Sverige.²⁸

Detta är naturligtvis att hårdra det hela och det är delvis orättvist mot de forskare som använd begreppen och varit medvetna om denna fara. Men det kan även sägas att det trots detta finns ett problem då det i den befintliga forskningen faktiskt finns sådana tendenser, den är exempelvis tydlig hos Horgby trots att denne inledningsvis påpekar att begreppen egensinne och skötsamhet är just idealtyper och ännu tydligare är detta hos Billing och Stigendal. I likhet med Edgren ställer jag mig vidare frågande till om dessa begrepp verkligen är tillräckliga för att fånga arbetarkulturen. Helt klart är att begreppen som sådana måste problematiseras utifrån en kritisk utgångspunkt i högre grad än vad hittills har gjorts. Det ska kommas ihåg att arbetarklassen är en synnerlig heterogen grupp vilket naturligtvis får stora konsekvenser för arbetarkulturen (eller arbetarkulturerna, hur man nu väljer att se på saken). Något som dikotomin egensinne och skötsamhet knappast inte räcker till för att problematisera i tillräckligt hög utsträckning. Dessutom har den svenska forskningen kring arbetarkultur i alldeles för liten utsträckning problematiserat arbetarkulturen utifrån ett internationellt perspektiv – här är komparativa studier av arbetarkultur något som är av synnerligen stort intresse.

I det perspektivet var exempelvis begreppet egensinne (Eigensinn) såsom det användes av den tyske historikern Alf Luedtke i dennes text 'Cash, Coffee-Breaks, Horseplay: *Eigensinn* and Politics among Factory Workers in Germany circa 1900' från 1986 betydligt mer dynamiskt och givande i ett arbetarhistoriskt perspektiv.²⁹ Där sätter Luedtke exempelvis på ett betydligt mer problematiserande sätt än som gjorts i det svenska forskningsläget egensinnet som en

²⁸ Billing & Stigendal, 1994. För en diskussion kring det radikala Malmö se bland annat Carl-Göran Andræs, *Revolt eller reform. Sverige inför revolutionerna 1917-1918*, Stockholm 1998.

vardagslivets politik bland arbetare gentemot såväl polisen som den organiserade fackliga och politiska arbetarrörelsen utan att för den skull likställa egensinnet med de uppenbart negativa konnotationer idealtypen har fått i förhållandet till skötsamheten i den svenska historieskrivningen, en akademisk historieskrivning som alltså alltför ofta har fått slagsida mot att skriva in sig i just denna skötsamma arbetarrörelsens egen historieskrivning. Det är i sammanhanget kanske än mer intressant att se till det som Mats Franzén i artikeln "Egensinne och skötsamhet i svensk arbetarkultur" från 1991 kallade för "det skötsamma projektet".³⁰ Detta den svenska reformistiska arbetarrörelsens skötsamma diskurs (så måste den väl faktiskt definieras) och dess förhållande till de breda lagren av arbetarklassen är en mycket intressant utgångspunkt för en historisk undersökning kring arbetarkultur i ett svenskt perspektiv. Det är ju vidare i dessa tankebanor som exempelvis Billing och Stigendal gör ansatsen att arbeta i hegemonins decennier men som inte når ända fram tack vare en alltför okritisk utgångspunkt i den skötsamma diskursens egenhändigt konstruerade bild av den svenska arbetarklassen. Istället för att konsekvent tona ned konflikter inom arbetarrörelsen i Malmö som Billing och Stigendal i stor utsträckning gör kan just dessa konflikter användas för att problematisera denna skötsamma diskurs och därmed även arbetarklassen i Malmö.

Det är mycket tydligt utifrån det svenska historiografiska perspektivet att diskussionerna kring arbetarkulturen i Sverige efter en tämligen intensiv period i början av 1990-talet under senare år inte gett upphov till vare sig debatt eller forskning i någon större omfattning. Det kan tolkas som att debatten helt enkelt gick i stå när kritiken gentemot begreppen egensinne och skötsamhet tilltog i styrka för att mot slutet av 1990-talet och början av 2000-talet i stort sett lysa med sin frånvaro i den arbetarhistoriska debatten. Det är på många sätt synd eftersom resultatet inte bara var ett tystnande i frågan om egensinne och skötsamhet utan även om arbetarkultur överhuvudtaget. Det har under denna tid dessutom skett en genomgripande historiografisk utveckling där kulturbegreppet som sådant omdefinierats inom ramen för "den nya kulturhistorien" med dess utgångspunkter i text, språk och semiotik vilket medfört att historiker

²⁹ Alf Luedtke, "Cash, Coffee-Breaks, Horseplay: *Eigensinn* and Politics among Factory Workers in Germany circa 1900", *Confrontation, Class Consciousness, and the Labor Process: Studies in Proletarian Class Formation*, USA 1986.

som arbetat med kulturella perspektiv kommit att arbeta utifrån nya utgångspunkter och frågeställningar.³¹

Det är utan tvekan så att det kulturhistoriska perspektivet under de senaste två decennierna kommit att inta en mycket viktig position inom den historiska forskningen. Reaktionen från arbetarhistoriker gentemot den kulturhistoriska utmaningen har som tidigare påpekats varit motsägelsefull. Medan många arbetarhistoriker har ställt sig mycket tveksamma till denna teoretiska och metodologiska utveckling har samtidigt andra tagit steget helt och hållet i denna riktning. Ett tydligt exempel på denna ambivalens gentemot den kulturella vändningen och utmaningen från genus och etnicitet gentemot klassbegreppets dominerande ställning kan ses i Lars Edgrens artikel ”Hantverkarna och arbetarkulturen. En aspekt av klassformering”, i *Scandia* 1990:2. Där menade Edgren att klass var att föredra framför kultur eftersom det i kulturanalysen alltför ofta blir ”en historia som inte är rotad i konkreta materiella och sociala relationer”.³² Detta kontrasterat med att Edgren idag är en stark förespråkare för ”den nya kulturhistorien” och dess postmoderna utgångspunkter i text, språk och semiotik. Det finns naturligtvis en tredje inställning vilken kan karaktäriseras av dem som tagit intryck av ”den nya kulturhistorien” och utmaningarna från kulturbegreppet, liksom från genus och etnicitet, i förhållande till klass, och det är här som den mest intressanta historiografiska utvecklingen håller på att ske idag. Det är visserligen helt riktigt som Joan Scott säger i ”On Language, Gender and Working-Class History”, att den historiematerialistiska forskningen tenderat att undvika eller missförstå den postmoderna utmaningen.³³ Men det är samtidigt denna forskning inom ramen för den kulturella vändningen som på många sätt står för den mest dynamiska teoretiska utvecklingen inom historieforskningen, detta genom att återigen koppla samman den socialt materiella med det kulturella.

I *What is Cultural History?* från 2004 talar Peter Burke om de historiografiska trender denne ser i historien bortom den nya kulturhistorien. Burke ger tre scenarion: det första menar denne vara en

³⁰ Mats Franzén, ”Egensinne och skötsamhet i svensk arbetarkultur”, *Arkiv: För studier i arbetarrörelsens historia*, 1991:48-49.

³¹ Iggers, 1996, s 1-16; Hunt & Bonnell, 1999, s 1-32; Burke, 2004, s 49-99.

³² Edgren, 1990.

återgång till det klassiska kulturbegreppet med kultur i betydelsen de stora konsterna; det andra menar denne vara en fortsatt utveckling av kulturbegreppet i ”den nya kulturhistoriens” anda in i allt fler undersökningsområden (Burke nämner exempelvis politikens kulturhistoria, våldets kulturhistoria och känslornas kulturhistoria); det tredje sceneriet kallar denne för socialhistoriens hämnd, det vill säga en återanknytning mellan det sociala och det kulturella.³⁴ Det sistnämnda är en historiografisk utveckling som tydligt kan ses hos en för kulturbegreppet teoretiskt så inflytelserik historiker som Lynn Hunt. Tillsammans med Victoria Bonnell skriver Lynn Hunt i inledningen till antologin *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture* från 1999 skriver dessa att de båda trots sin stora uppskattning av och den otvivelaktiga framgången för ”den nya kulturhistoriens” teoretiska utgångspunkter där kultur stavas semiotik är övertygade om att historiska analyser av det sociala och det kulturella inte kan ske isolerade från varandra. De menar att den stora vetenskapliga utmaningen idag snarast handlar om hur dessa kan föras samman och analytiskt kombineras med varandra.³⁵ Det är en anmärkningsvärd historiografisk utveckling med tanke på att huvudfrågan i den av Lynn Hunt skriva introduktionen till *The New Cultural History*, vars syfte var att dra upp riktlinjerna för den nya kulturhistorien, var huruvida överhuvud taget kunde göras en koppling mellan det sociala och det kulturella.³⁶

Kulturbegreppet har idag definitivt inte har spelat ut sin teoretiska roll utan kan fortfarande tillföra den arbetarhistoriska forskningen viktiga perspektiv. Vad som behövs är en fortsatt diskussion kring kulturbegreppet vilken tar tag i den nya kulturhistoriens utmaning och återkopplar dess teoretiska implikationer till de historiematerialistiska utgångspunkterna. Det kan därför i den historiografiska brytningstid mellan den nya kulturhistorien och historien bortom den nya kulturhistorien i allra högsta grad sägas vara intressant att åter rikta strålkastarljuset mot frågan om arbetarkultur vilket bland annat kräver ett kritiskt förhållningssätt till diskussionen kring egensinne och skötsamhet. Det intressanta med denna utveckling är hur den på många sätt faktiskt återknyter till E P Thompsons diskussioner kring klass och kultur som analytiska

³³ Scott, 1988.

³⁴ Burke, 2004, s 100-116.

³⁵ Victoria Bonnell & Lynn Hunt, ”Introduction”, Bonnell & Hunt (eds), 1999, s ix.

³⁶ Hunt, 1989, s 9f.

utgångspunkter i historieforskningen i den bemärkelsen att det ställer krav på ett kulturbegrepp som både tar sin utgångspunkt i den nya kulturhistoriens intresse för semiotik men som samtidigt inte svävar fritt i tomma luften utan någon fast förankring i en social verklighet – att den åter knyter samman det sociala med det kulturella.³⁷

³⁷ Ett exempel på en svensk undervisning och forskning i historia som idag tydligt knyter samman det kulturella med det sociala är den som bedrivs på Malmö högskola, undervisningen med namnet *Historia med kulturanalys* vilken ges på 1-80 poängs nivå och forskning som bland annat kan ses i de två första volymerna i serien *Skrifter med historiska perspektiv*, Mats Greiff, *Vi bodde, vi bad och blev utbildade som om vi vore på två skilda kontinenter: Katolska och protestantiska arbetare i Belfast 1850-1914, skrifter med historiska perspektiv volym 1*, Malmö 2004; och Nils Andersson, Lars Berggren & Mats Greiff (red), *Sociala konflikter och kulturella processer: Historia med människor i centrum, skrifter med historiska perspektiv volym 2*, Malmö 2004.